

Een toekomstvisie voor het landelijk gebied

Het stikstofdebat beroert al enige tijd de gemoederen in ons land. Veel van de Natura2000 gebieden bevinden zich in slechte staat, en de overheid heeft te weinig gedaan om ze te beschermen tegen verdere achteruitgang. Daar komt nu verandering in, al is men er nog niet uit hoe dat precies gestalte moet krijgen. In dit pamflet doe ik een voorstel, wat met name betrekking heeft op de ruimtelijke inrichting van het landelijk gebied. Het is een voorstel dat breder kijkt dan alleen de stikstof problematiek, en ook andere problemen die het landelijk gebied beheersen meeneemt. De voorgestelde maatregelen zijn misschien niet genoeg om de stikstof in natuurgebieden terug te brengen naar de gewenste waarden (de kritische depositiewaarden), maar daar staat tegenover dat het geschetste plan zo'n breed scala aan mooie en prettige landschapsdiensten levert, dat een breed draagvlak van zowel boeren als burgers aannemelijk is. Ik definieer eerst het bredere palet aan problemen, draag dan een alomvattende oplossing aan, en bespreek hoe deze oplossing gerealiseerd zou kunnen worden.

Het probleem

Met onze biodiversiteit is het niet al te best gesteld, en dat komt voor een groot deel door de intensieve landbouw. Op dit moment is, vanwege de interventie van de Raad van State, vooral aandacht voor de stikstofdepositie in Natura2000 gebieden. Die is groot omdat natuurgebieden behoorlijk gefragmenteerd zijn, en overal omringd worden door tamelijk intensieve landbouw. Met name langs de grenzen tussen natuur en landbouwgebied treden problemen als eutrofiering en verzuring op, veroorzaakt door uitstoot van nitraten, fosfaten en ammoniak uit met name de veehouderij. Daarnaast verdrogen veel natuurgebieden doordat aangrenzende boeren irrigeren uit grondwater. Overigens hebben boeren op hun beurt ook weer last van de natuurgebieden, omdat er onkruidzaden uit overwaaien en soms een deel van de oogst vernield wordt door dassen, zwijnen of andere wilde dieren.

Maar er is nog een ander probleem, en dat betreft de biodiversiteit in het agrarisch gebied zelf. Allereerst is er een enorme teruggang aan insecten en bodemleven geconstateerd, waarschijnlijk veroorzaakt door het gebruik van bestrijdingsmiddelen. Daarnaast wordt er te veel en te vroeg in het jaar gemaaid wat funest is voor weidevogels. Verder neemt de diversiteit in het aantal agrarische soorten al jaren lang gestaag af, waarbij we afsterven op een monocultuur van Engels raaigras en de Holstein Frisian koe. Voor de achteruitgang van biodiversiteit in het agrarisch gebied hebben we geen rechterlijke interventie gehad, wat het probleem misschien wat minder urgent maakt, maar zeker niet minder belangrijk!

Ik voeg daar nog drie andere problemen aan toe, die niet direct verband houden met biodiversiteit, maar die ons ook voor een grote uitdaging stellen: Eén betreft de uitstoot van broeikasgassen door de landbouw. Broeikasgas nummer 1 is methaan, wat hoofdzakelijk geproduceerd wordt door koeien, geiten en schapen. Op nummer 2 staat lachgas, wat ontstaat als er veel stikstof in de bodem zit. Op de 3e plaats komt CO₂, wat

uit drie bronnen afkomstig is: de glastuinbouw, die stookt met aardgas, de oxidatie van veen, en de productie van stikstofkunstmest waar veel CO₂ bij vrijkomt.

Een tweede probleem betreft de efficiëntie waarmee het landelijk gebied ontwaterd wordt, middels een ingenieus systeem van sloten en kanalen. Dat was ooit wenselijk, maar nu niet meer. Door klimaatverandering kampen we steeds vaker met lange droge periodes, maar ook met excessieve regenval. Om zowel de tekorten als overschotten van regenwater het hoofd te bieden, is het belangrijk dat het regenwater juist zo lang mogelijk in bodems, vennen, en beken blijft zitten. Op die manier worden stroomafwaarts gelegen gebieden niet met piekafvoeren geconfronteerd, en blijft er langer water beschikbaar in tijden van droogte.

Een derde probleem betreft de toename in conflicten in het landelijk gebied, met name over intensieve veehouderij. Gezondheidsrisico's ontstaan door Q koorts en fijnstof, en veel mensen betreuren landschapsvervuiling door megastallen, de eentonigheid van landschappen, minder weidegang, enzovoorts. Die problemen leiden tot onrust onder zowel burgers als boeren. Er lijkt hier sprake te zijn van een steeds groter wordende discrepantie tussen wat boeren zien als een 'mooi bedrijf' (modern, productief, netjes) en hoe burgers tegen zo'n bedrijf aankijken (steriel, industrieel, dieronvriendelijk). Wat voor boeren lastig is, is dat ze als inwoners van het landelijk gebied steeds verder in de minderheid raken: inmiddels is 90% van de inwoners van het landelijk gebied niet werkzaam in de agrarische sector, en daar dient dus rekening mee gehouden te worden.

De oplossing

Nu stel ik een mogelijke alternatieve ruimtelijke indeling van het landelijk gebied voor, die al deze problemen tegelijk aanpakt. Het eerste element van deze landschapsindeling bestaat uit een brede zone van natuurinclusieve landbouw rondom natuurgebieden. Dus natuurgebieden worden niet langer omringd door reguliere en intensieve landbouw, maar door extensief begraasde graslanden en andere vormen van biologische landbouw. Extensief betekent: geen kunstmest, weinig import van veevoer, geen landbouwgif, weinig maaien, en hoge grondwaterstanden. Dan hebben de natuurgebieden van eutrofiering, verdroging en verzuring geen last meer. En we hebben we ook meteen het tweede probleem, van de lage biodiversiteit in de landbouwgebieden opgelost, want dit worden kruidenrijke graslanden waarin bodemleven, insecten en weidevogels het zeer goed zullen doen. Soorten die zich nu voornamelijk ophouden in natuurgebiedjes zoals das en boomarter, kunnen gemakkelijk door deze velden kunnen migreren van het ene natuurgebiedje naar het andere. Het huidige koeienbestand wordt langzaam vervangen door een variatie aan rundsoorten die beter met kruidenrijk gras om kunnen gaan, en waarmee de diversiteit in de veestapel wordt vergroot. Het extensieve karakter van deze zone maakt het ook mogelijk om de beken vrij te laten meanderen zodat er dynamische oever-ecosystemen ontstaan en het watervasthoudend vermogen van het gebied vergroot. Dan halen we de hekken tussen percelen zoveel mogelijk weg, en leggen we een netwerk aan van wandelpaden waardoor mensen door dit landschap kunnen wandelen. Met andere woorden: hier creëren we schitterende Nederlandse oerlandschappen met een rijke schakering van landschap en habitat types.

Impressie natuurinclusieve zone

Hiermee bereiken we het volgende:

- Een zeer aantrekkelijk landschap voor boer en burger;
- Een aanzienlijke reductie in stikstofdepositie in Natura2000 gebieden;
- Hoge biodiversiteit in zowel het agrarische gebied als de natuurgebieden;
- Geen noodzaak meer tot aanleg verbindingzones tussen natuurgebieden, want deze zone is 'permeabel' voor vrijwel alle soorten die ertoe doen;
- Het watervasthoudend vermogen in dit gebied zal enorm toenemen, door hogere grondwaterstanden, betere infiltratie van regenwater, en het laten meanderen van beken.

Maar we moeten ook eten en de rest van de wereld van voedsel voorzien. Het zou bovendien naïef zijn te veronderstellen dat iedere boer op de bovengeschetste, extensieve manier kan gaan boeren. Daar is niet genoeg grond voor, het marktaandeel voor biologische producten is klein, en Nederland heeft als voedselproducent ook een verantwoordelijkheid jegens de rest van de wereld. Dus, het tweede element van de voorgestelde landschapsindeling bestaat uit agroparken. Hierin brengen we alle vormen van niet-grondgebonden landbouw, dus varkensstallen, kippenschuren, kassen, champignonkwekerijen, enzovoorts, samen. Dat zijn namelijk doorgaans ook de bedrijven die vanuit het burgerperspectief voor overlast zorgen, en waartegen veel maatschappelijke weerstand bestaat. Die overlast en weerstand maximaliseer je door dit soort bedrijven midden in het landelijk gebied te laten bestaan. Mijn voorstel is dus: haal ze weg uit het landschap en concentreer ze in agroparken. In agroparken kun je namelijk allerlei synergiën bewerkstelligen door bijvoorbeeld het recyclen van reststromen. Want wat voor de ene sector een afval of bijproduct is, is voor de andere sector een

waardevolle grondstof. Er bestaan al heel wat voorbeelden van nuttige synergiën tussen veehouderijen en glastuinders zoals bijvoorbeeld de uitwisseling van meststoffen, organisch afval, methaan, CO₂ en warmte. En wat ook handig is, is als ketenbedrijven bij elkaar geplaatst zijn, dus dat naast de varkensflat de varkensslachterij en de vleesverwerkende industrie staat. Dat scheelt een hoop in transportbewegingen, waaronder het transport van levende dieren. En wat betreft het dierenwelzijn: het is voor velen een vervelend idee om veehouderij als industrie te zien, maar het is wel de realiteit. En voor de dieren zal het niet veel uitmaken of ze nu in een industriegebied zitten of niet. Sterker nog, een moderne stal die ontworpen is op basis van moderne technologie én inzichten in factoren die het welzijn van dieren bepalen, zal voor veel dieren een vooruitgang zijn ten opzicht van de huidige situatie.

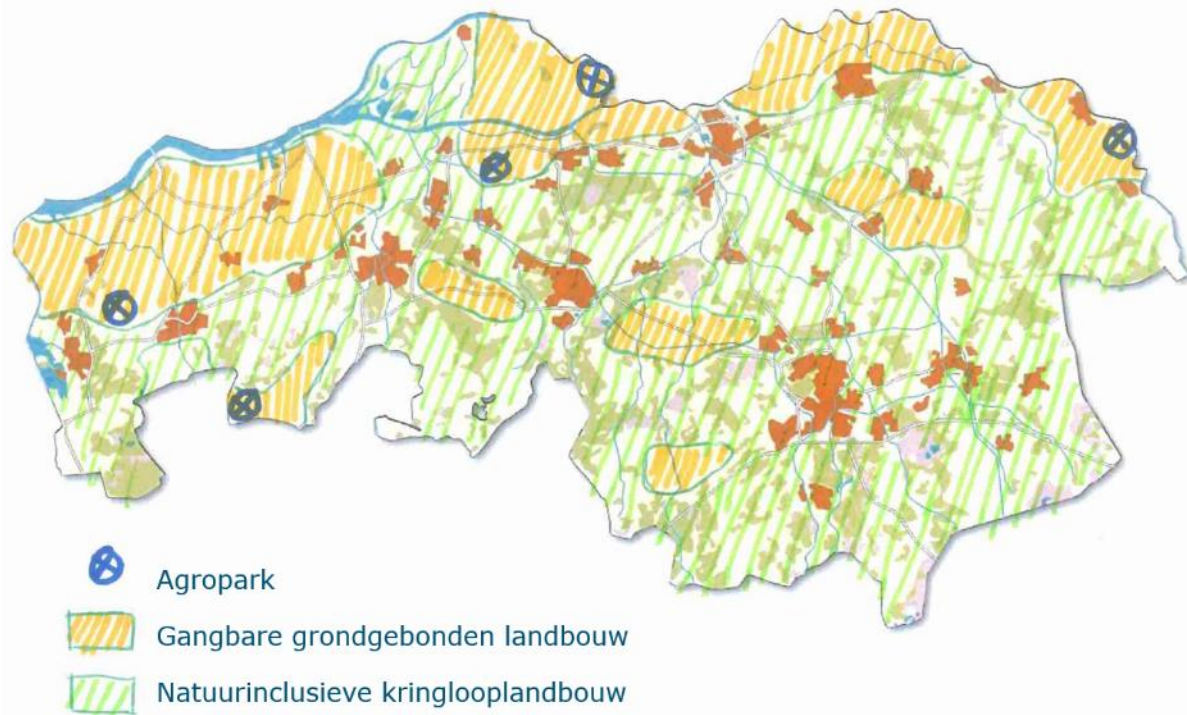
Impressie agroparken

Het verplaatsen van intensieve, niet-grondgebonden landbouw naar agroparken levert het volgende op:

- Een eind aan conflicten tussen burgers en intensieve veehouders over luchtstank, en geluidsoverlast en landschapsaantasting;
- Grote reductie aan uitstoot van broeikasgas, ammoniak, nitraten en fosfaten;
- Enorme synergiën door verschillende bedrijfstakken, inclusief verwerkende industrie, samen te brengen zodat ze van elkaars nabijheid kunnen profiteren.
- Verbeterde leefomstandigheden voor die dieren die nu eenmaal – door onze consumptiepatronen – gedoemd zijn het leven moeten doorbrengen in de bio-industrie.
- Een zinvolle herbestemming voor een aantal zieldogende bedrijventerreinen.

Dan is er nog een derde zone die bestaat uit bedrijven die zich niet lenen voor extensieve, natuurinclusieve landbouw, maar ook niet passen in de agroparken. Dat zijn

de vollegrondstuintbouwbedrijven en boomkwekerijen, de reguliere akkerbouwbedrijven, en melkveehouderijen van boeren geen enkele affiniteit hebben met de geschetste natuurinclusieve landbouw. Die kunnen prima blijven bestaan, want ook hier is ruimte voor: agroparken beslaan maar heel kleine gebieden, en het resterende landbouw gebied zou grofweg 50-50 ingedeeld kunnen worden in een natuurinclusieve zone en in een zone met conventionele landbouw. Hierbij is het wel van belang dat er de twee zones ruimtelijk van elkaar gescheiden zijn, zodat de natuurinclusieve zone niet telkens onderbroken wordt door gebieden waarin wel weer stallen staan en veel mest en insecticiden gebruikt worden.

Impressie van mogelijke clustering voor Noord-Brabant. Exacte omlijning zou tzt bepaald moeten worden op basis van locatie natuurgebieden, watervanggebieden, bebouwing, bodemtype, maar ook draagvlak onder de huidige grondeigenaren.

De realisatie

De voorgestelde landschapsindeling levert grote milieuwinst en schitterende landschappen op, en biedt een prominente rol voor boeren in het beheer van landschap en het produceren van voedsel. Maar is het ook een haalbaar plan? Wel als je kijkt naar de bereidheid van boeren om tot verandering over te gaan: er zijn genoeg boeren die willen stoppen (wat nodig is om de natuurinclusieve zone te 'deintensiveren') én er zijn genoeg boeren die willen omschakelen naar andere vormen van duurzame bedrijfsvoering (wat nodig is om de natuurinclusieve zone te beheren). Het feit dat die eerste groep vooral varkenshouders betreft, en die tweede vooral melkveehouders, komt hier heel goed uit.

De uitdaging zit dus vooral in de ruimtelijke scheiding van de drie zones, en in het verdienmodel van de natuurinclusieve zone, aangezien daar de opbrengst per hectare lager zal liggen dan wat de boeren nu gewend zijn.

Om met de ruimtelijke scheiding van de bedrijven in de drie zones te beginnen. Allereerst zou er een stichting in het leven moeten worden geroepen die op tamelijk grote schaal grond in de beoogde natuurinclusieve zone gaat verwerven: iets wat ook wel bekend staat als een "community land trust". De stichting koopt die grond van boeren die willen stoppen, of boeren die graag verplaatst worden naar één van de andere zones. Ze kan de grond ook kopen van bedrijven die er willen blijven, maar die hun kapitaal willen liquideren. Die grond wordt vervolgens tegen zeer voordelige tarieven, maar onder strenge voorwaarden, verpacht aan boerenbedrijven in deze zone. Natuurmonumenten doet dat nu al regelmatig en het werkt goed. Bijkomend voordeel van het grootschalig verwerven van grond gaat helpen om de kavel-versnippering tegen te gaan, zodat de dieren vrijelijk kunnen bewegen over grote stukken grond. Financiering van de stichting zou geen probleem moeten zijn. Grond is immers een zeer stabiele investering, en er zijn meer dan genoeg kapitaalkrachtige partijen – loterijen, pensioenfondsen, drinkwaterbedrijven, banken – die zoeken naar duurzame bestemmingen voor hun geld. Een aanzienlijke ontwaarding van grond, als er bijvoorbeeld geen mest meer op mag worden uitgereden, moet wel opgevangen worden, en het geld dat door de overheid is gereserveerd voor het uitkopen van boerenbedrijven kan hiervoor gebruikt worden. Een deel van dat geld zou verder gebruikt kunnen worden om de opstallen op de verworven gronden te kopen en – waar nodig – af te breken; een ander deel moet gereserveerd worden voor de verhuiskosten van bedrijven die menen thuis te horen in een andere zone dan waar ze op dat moment zitten. Overigens zouden stoppende boeren ook betaald kunnen worden in de vorm van aandelen in de agroparken: op die manier blijven ze toch nog mede eigenaar van een boerenbedrijf, zij het eentje op een agropark.

Daarnaast moet de intensieve veehouderij in de beoogde natuurinclusieve zones ontmoedigd worden. Een nuttig instrument hiervoor zou een zoneringsinstrument betreffen die de handel in fosfaat- en stikstofrechten stuurt (fosfaatrechtenhandel bestaat al en stikstofrechtenhandel staat in de stijgers). Het zou mogelijk gemaakt moeten worden om gebieden aan te wijzen waarin alleen rechten verkocht, en niet aangekocht mogen worden. Op die manier verdwijnt geleidelijk de intensieve landbouw uit bepaalde zones, en concentreert zich in de daarvoor aangewezen gebieden. Omdat we de boeren in feite tot niets verplichten, ze niet onteigenen, en niks van ze afpakken, is het een heel effectief en humaan instrument. Door het systeem zo te ontwerpen dat er ieder jaar opnieuw rechten worden uitgegeven, kan de verkoop van rechten zorgen voor een constante geldstroom van intensiverende naar extensiverende bedrijven worden opgewekt.

Dan nu het verdienmodel van de natuur-inclusieve zone. Voor de grondverwervende stichting lijkt een haalbaar verdienmodel te bestaan. De investering verdient zich terug op verschillende manieren: Eén zijn de inkomsten uit de pacht; twee is het vragen van een bescheiden toegangsprijs aan wandelaars en fietsers in het gebied; en drie is het op bescheiden schaal uitgeven van bouwkavels in dit gebied. Met name voor off-grid woningen, dus woningen die niet zijn aangesloten op riool, elektriciteit en waterleiding, is

dit gebied erg aantrekkelijk. En de normen voor luchtkwaliteit – die nu nog verhinderen dat er in agrarisch gebied ook woonfuncties bestaan – zijn niet langer beperkend. Natuurlijk is het nodig dat andere belanghebbenden een bijdrage leveren in ruil voor de geboden ecosysteemdiensten. Zo zou de overheid in ruil voor alle maatschappelijke baten moeten afzien van bepaalde belastingen, en zouden de waterschappen korting moeten geven op de waterschapsheffingen in ruil voor verbeterd watervasthoudend vermogen van het gebied, en een eind aan de splijtende discussies over grondwaterstanden en irrigatiebeperkingen.

Voor de boeren in de natuur-inclusieve zone ziet het verdienmodel er als volgt uit. De boeren kunnen de grond van de stichting tegen zeer voordelige tarieven pachten, wat toelaat dat ze voor weinig geld hun koeien op veel grotere arealen kunnen laten grazen: ze zijn daarmee dan meteen "geëxtensiverd". Daarnaast ontvangen ze inkomsten uit het verkopen van fosfaat- en stikstofrechten aan bedrijven in de reguliere landbouw zone. Verder zouden alle EU subsidies bedoeld voor plattelandsontwikkeling en agrarisch natuurbeheer naar de boeren in deze zone moeten gaan. Dan zou er ook een hogere prijs gevraagd moeten kunnen worden voor de producten, wat je ook kunt bereiken door het actief 'branden' van hun producten als zijnde streekproducten met hoge landschappelijke waarde. Boeren zijn daarnaast minder kosten kwijt aan veevoer, kunstmest en bestrijdingsmiddelen, en er zijn aanwijzingen dat ook kosten voor medicijnen en dierenartsen omlaag gaan bij natuurinclusieve bedrijfsvoering. Verder kunnen boeren natuurlijk ook extra inkomsten halen uit het aanbieden van producten en diensten aan bezoekers. Dit pakket aan maatregelen als geheel zou moeten volstaan in het bieden van een volwaardig inkomen voor boeren in deze zone. Een zekere afvloeiing van boeren en vee is wel vereist, maar daar lijkt – in weerwil van de huidige protesten – ook voldoende animo voor te zijn.

Al met al een tamelijk ambitieus plan. Kost het geld: ja, maar de kosten worden wel verspreid over alle maatschappelijke partners, van centrale overheid tot provinciale en gemeente-overheden, van recreërende burgers tot pensioenfondsen, natuurorganisaties, de boeren zelf, de waterschappen, drinkwatermaatschappijen, enzovoorts. En bedenk ook: de kosten van niks doen zijn op termijn minstens even hoog.

Het voordeel van dit plan is verder: er is plaats voor alle typen boeren, en niemand wordt ergens toe gedwongen. Er wordt alleen gesteld dat bepaalde ontwikkelingen op bepaalde plekken niet meer mogen. Natuurlijk wordt wel actie verwacht van de boeren, en daarmee staat of valt het plan. Mijn stellige overtuiging is dat boeren dit plan zullen omarmen, mits het met overtuiging en daadkracht gebracht wordt. Boeren willen namelijk vooral één ding niet, en dat is een weifelende overheid met een ontbrekende visie, wat in hun ogen altijd uitdraait op wispelturig en onbetrouwbaar beleid. De huidige situatie waarin veel bedrijven zich bevinden is zeer onaantrekkelijk: een constante zoektocht naar manieren om hun krimpende marges te kunnen compenseren betekent een nooit eindigende ratrace, waarbij er nooit minder maar alleen meer regels gaan komen. Boeren zijn gebaat bij duidelijkheid en een lange termijn perspectief waarop ze hun bedrijfsvoering kunnen gaan aanpassen. Om die redenen ben ik overtuigd van de slagingskansen van dit plan.